

PANTBETEENDE i skärgården

– vad hindrar besökare
att göra rätt?

Rapporten redovisar resultat från en studie som initierats av Håll Sverige Rent, Coca-Cola i Sverige och Kungliga Svenska Segel Sällskapet.

Rapporten är framtagen av Håll Sverige Rent. Citera gärna texterna, men glöm inte att uppge källan.

Denna titel finns endast elektroniskt och kan kostnadsfritt laddas ner som PDF från hemsidan.

Bilder: Håll Sverige Rent om inget annat anges.

Författare: Linnéa Bergman, Håll Sverige Rent och Niklas Laninge, Nordic Behaviour Group.

Layout: Elin Iderström, Håll Sverige Rent.

© Håll Sverige Rent, 2024.

Håll Sverige Rent, Rosterigränd 4,
117 61 Stockholm

08-505 263 00, info@hsr.se

www.hallsverige.se

Coca-Cola
Sverige

INLEDNING	5
Bakgrund.....	5
Beteendeprojekt med Sandhamn som bas.....	6
Projektets syfte och målsättning.....	7
Metod.....	7
Aktörer i projektet.....	7
 CIRKULARITET ÄR NYCKELN TILL EN HÅLLBAR RESURSANVÄNDNING	 8
 RESULTAT OCH LÄRDOMAR FRÅN FÄLTSTUDIER PÅ SANDHAMN	 9
Önskade beteenden och vad som hindrar besökaren från att göra rätt?.....	9
Begränsad och spretig infrastruktur.....	12
Skrymmande, kostsam och tidskrävande efterhantering.....	13
 REKOMMENDATIONER OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG	 14
Främja önskat beteende med riktade insatser.....	14
Rekommendation 1: "i skärgården hjälps vi åt".....	15
Rekommendation 2: Sorteringspåse för besökare.....	15
Rekommendation 3: Informera vid "ingången" till skärgården.....	16
Rekommendation 4: Harmonisera kommunikationen på ön.....	16
Utvärdering av effekter.....	17
Optimera den lokala infrastrukturen.....	17
Samverka runt systemutmaningar.....	18
 REFERENSER	 19

SAMMANFATTNING

Håll Sverige Rent, Coca-Cola i Sverige och Kungliga Svenska Segel Sällskapet (KSSS) delar ambitionen om en skräpfri värld och har kroat arm i en gemensam satsning för en ökad pantinsamling och minskad nedskräpning. I skärgården finns det generellt sett utmaningar med avfallshanteringen och för att öka återvinningen av burkar och flaskor i denna miljö behöver vi åstadkomma förändrade beteenden.

Under sommaren 2024 har Håll Sverige Rent med stöd av Nordic Behaviour Group genomfört observationer och intervjuer på Sandhamn och närliggande öar för att kartlägga avfallsinfrastrukturen, undersöka hur insamlingen av pant fungerar samt vilka hinder som besökare upplever när det kommer till att göra sig av med sitt avfall på bra sätt, med fokus på pantburkar och flaskor.

Rapporten belyser tre problemområden att arbeta vidare med för att öka insamlingen av pantförpackningar; oönskade beteenden hos besökare,

- 4 begränsad och spretig infrastruktur samt skrymmande, tidskrävande och kostsam efterhantering. Även om de som vistas på Sandhamn är långt ifrån en homogen grupp visar projektets fältstudier och

intervjuer att det finns många gemensamma nämnare gällande de identifierade hinder som finns för att göra rätt, så som lättja och ouppmärksamhet, orealistiska förväntningar hos besökare samt att det saknas information om önskat beteende. I rapporten presenteras rekommendationer som kan utforskas i framtida insatser för att främja ett ökat pantbeteende i skärgården.

Rapporten betonar vikten av samverkan mellan offentliga, privata och ideella aktörer för att lösa de utmaningar som finns kopplat till insamling av pantförpackningar och med avfallshanteringen generellt, på Sandhamn och för skärgårdsmiljön i stort. Förhoppningen är att projektet stimulerar en fortsatt diskussion om möjliga lösningar för att förbättra pantåtervinningen i skärgården och att det öppnar upp för bredare samverkan med nyckelaktörer.

INLEDNING

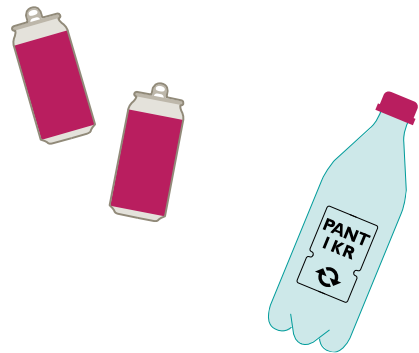
Bakgrund

Naturvårdsverket har satt upp som mål att 90 procent av alla burkar och PET-flaskor ska återvinnas i Sverige och Returpack har i uppdrag att driva det rikstäckande pantsystemet för dryckesförpackningar av metall och plast. Under 2022 pantades över 2,6 miljarder förpackningar och återvinningsgraden uppgick till 87,4 procent. [1] Ur en internationell jämförelse har Sverige ett välfungerande pantsystem och människor här är bra på att panta, men vi kan bli ännu bättre på att lämna in våra burkar och flaskor. Under 2022 hamnade strax under 380 miljoner dryckesförpackningar utanför systemet. En del av dessa försvinner i gränshandeln, en del i restavfallet och en del blir till skräp.

Resultaten från en nationell skräpmätning 2020, som Håll Sverige Rent genomförde på uppdrag av Naturvårdsverket, visade att 91 000 burkar och 21 000 plastflaskor slängdes på marken i stadskärnor under en enda sommarvecka. Under den nationella skräpdykskampen (52 dyk) registrerades 280

dryckesförpackningar i plast eller aluminium, ca 10 procent av det totala antalet föremål som plockades upp.

I en del situationer är vi människor generellt sett sämre på att panta än vanligtvis, så som när vi konsumerar något on-the-go. [2] I skärgården, precis som många andra populära turistdestinationer, finns det utmaningar med avfallshantering generellt då systemen är underdimensionerade och inte designade för att kunna hantera avfall från de miljontals besökare som exempelvis tar sig ut till Stockholms skärgård varje sommar. För att öka återvinningen av burkar och flaskor i denna miljö behöver vi åstadkomma förändrade beteenden.

Beteendeprojekt med Sandhamn som bas

Sandhamn är beläget på en av de mest välbesökta öarna långt ut i den yttersta delen av Stockholms skärgård och nås enbart med båt. Värmdö kommun tillhandahåller en soggård i Sandhamns hamnområde som sköts av Sandhamns Sjöservice AB. På soggården kan öbor och besökare lämna sitt hushållsavfall och det finns även möjlighet att återvinna glas, plast, metall, och batterier.

På Sandhamn är idag även insamlingen av pant betydande. Kungliga Svenska Segel Sällskapet (KSSS) driver gästhamnar på Sandhamn och kringliggande öar Lökholmen och Telegrafholmen med plats för upp mot 500 båtar. I samarbete med Coca-Cola i Sverige och Returpack har KSSS placerat ut flertalet pantkärl vid hamnarna och mellan 2019 och 2023 har runt 30 000 till 50 000 burkar och flaskor samlats in per säsong.

Utöver det arbete som KSSS bedriver för att samla in besökarnas burkar och flaskor tog livsmedelsbutiken på ön under 2023 emot nära 120 000 pantförpackningar via en pantautomat.

Trots en betydande insamling på ön finns det potential för förbättringar, särskilt med tanke på det varierande besökstrycket på Sandhamn och

andra skärgårdsöar. Under perioder med högre belastning ställs större krav på effektiv kommunikation och infrastruktur för att säkerställa att besökare hanterar sin pant och sitt avfall på rätt sätt. Det har under en längre tid framhållits bland annat från skärgårdsbor och intresseorganisationer i skärgården att det finns olika problem kring avfallshanteringen i Stockholms skärgård och att den från flera håll betraktas som bristfällig. [3]

Under sommarsäsongen 2024 har Håll Sverige Rent med stöd av Nordic Behaviour Group genomfört observationer och intervjuer på Sandhamn för att kartlägga avfallsinfrastrukturen, undersöka hur insamlingen av pant fungerar samt vilka hinder som besökare upplever när det kommer till att göra sig av med sitt avfall på bra sätt, med fokus på pantburkar och flaskor.

Projektets syfte och målsättning

Syftet med projektet är att öka kunskapen om vad som orsakar problematiska beteenden i skärgårdsmiljö som hindrar att förpackningar lämnas till pantsystemet. Målsättningen att ta fram tydliga rekommendationer om vilka åtgärder som kan främja ett önskat beteende som i förlängningen kan bidra till en ökad insamling av pantförpackningar och minskad nedskräpning i skärgården.

Metod

I beteendestudien har 42 personer intervjuats under projektets kartläggningsfas. Intervjuerna skedde under tre fältstudier, två på Sandhamn och en vid färjeläget i centrala Stockholm.

De intervjuade, som var mellan 15 och 80 år, inkluderade både svenska turister och internationella besökare från länder som USA, Tyskland, Kanada, Frankrike, Australien och Nya Zeeland. Även personer som arbetar på Sandhamn deltog i intervjuer. Därtill har flera samtal hållits med aktörer som är centrala för en fungerande återvinning på Sandhamn och i annan skärgårdsmiljö; representanter från KSSS, Värmdö kommuns avfallsenhet, Sandhamns Sjöservice och Returpack.

Utöver beteendestudien har en kartläggning av befintlig avfallsin-

frastruktur på Sandhamn och närliggande öar genomförts under ett fältbesök i juni. I kartläggningen identifierades centrala platser och gångstråk där stora flöden av människor passerar, var besökaren kan göra sig av med sitt avfall, samt hur informationsmiljön ser ut. För att underlätta visualisering samlades data och foton i en karta med hjälp av Google Maps-verktyg.

Aktörer i projektet:

Coca-Cola i Sverige har sin produktionsanläggning i Jordbro och där produceras 1,4 miljoner liter dryck varje dag. Coca-Cola i Sverige driver ett omfattande hållbarhetsarbete koncentrerat på områden med potential att göra mest skillnad: drycker, klimat, samhällsengagemang, vatten, försörjnings- och leverantörskedjan och förpackningar, där sistnämnda bland annat fokuserar på att öka insamlingen. Insamling är nödvändigt för att skapa nya förpackningar och företaget har ett globalt mål om att alla förpackningar ska samlas in till 2030.

Håll Sverige Rent är en ideell obunden stiftelse grundad 1983 av Naturvårdsverket och Returpack och har i uppdrag att påverka attityder och beteende så att vi får en minskad nedskräpning som följd.

Kungliga Svenska Segel Sällskapet (KSSS) grundades 1830 och är numera världens största segelsällskap med cirka 6 000 medlemmar. KSSS har årligen tiotusentals besökare på sina evenemang och i sina hamnar. Klubben har ett starkt engagemang för miljöfrågor och Sandhamn är en av KSSS viktigaste baser där insatser för en hållbar skärgårdsmiljö märks tydligt.

Nordic Behaviour Group är ett privatkonsultbolag som specialiserat sig på att skapa storskaliga och hållbara beteendeförändringar.

CIRKULARITET: NYCKELN TILL HÅLLBAR RESURSANVÄNDNING

Omställningen till en cirkulär ekonomi är avgörande för att minska vårt ekologiska fotavtryck och ställa om till en mer hållbar produktion och konsumtion. En cirkulär ekonomi bygger på principen att minska resursanvändningen genom att återanvända, reparera och återvinna material så mycket som möjligt. I kontrast till den linjära "slit-och-släng"-ekonomin, syftar en cirkulär ekonomi till att minimera avfall och använda resurser på ett mer effektivt och hållbart sätt.

Att återvinna dryckesförpackningar som ingår i pantsystemet är en viktig del i arbetet med att skapa en hållbar cirkulär materialanvändning.

Metallburkarna i pantsystemet är nästan uteslutande av aluminium och alla pantade burkar kan bli till nya burkar, utan tillsatt material. De plastflaskor som ingår i pantsystemet idag är PET-flaskor och kan återvinnas till nya flaskor med endast ett litet tillskott av ny plast. [4]

Att panta burkar och flaskor bidrar därmed till att material håller sig i ett slutet kretslopp och kan användas om och om igen med en minskad miljöpåverkan. Därför är det viktigt att pantförpackningar lämnas till systemet och inte kastas i vanlig återvinning för plast eller metall, i restavfallet eller ännu värre, i naturen.

Coca-Cola i Sverige samarbetar och investerar i det svenska retursystemet för drycker genom branschorganisationen Sveriges Bryggerier, som är en av tre delägare i Returpack. Returpacks arbete att driva det rikstäckande pantsystemet är avgörande för att aktörer som Coca-Cola i Sverige ska kunna uppnå hållbarhet och cirkularitet för deras förpackningar. Coca-Cola har som global ambition att varje såld flaska samlas in innan 2030.

RESULTAT OCH LÄRDOMAR

Efter genomförda fältstudier och intervjuer med nyckelaktörer har projektet identifierat tre problemområden att arbeta vidare med för att öka insamlingen av pantförpackningar; oönskade beteenden, begränsad och spretig infrastruktur samt skrymmande, kostsam och tidskrävande efterhantering.

Oönskade beteenden och vad som hindrar besökaren från att göra rätt

Att göra sig av med sitt avfall och sin pant på rätt sätt är en fråga om beteenden. Bättre utsortering, mer insamlad pant och minskad nedskräpning uppnås om de som vistas i skärgården betar sig annorlunda. Genom kommunikation och andra beteendepåverkande insatser kan önskade beteenden främjas, men det förutsätter att insatserna adresserar och reducerar det som hindrar den som vistas i skärgården från att göra rätt.

Även om de som vistas på Sandhamn är långt ifrån en homogen grupp visar projektets fältstudier och intervjuer att det finns

många gemensamma nämnare gällande de hinder som finns för att göra rätt. Nedanstående hinder är en sammanvägd analys av den data som inhämtats.

Lättja och ouppmärksamhet

Även om samtliga intervjupersoner vill göra rätt för sig är det många som erkänner att det finns tillfällen då de avviker från denna intention. För de som besöker skärgården med färja handlar det om att det ibland blir för jobbigt att bära med sig det skräp man genererar till rätt ställe. I sådana situationer väljer man att slänga det som behöver slängas i första bästa kärl, oftast ett kärl för blandat avfall. För turister med egen båt är det snarare en fråga om plats. Just Sandhamn ses av många som en bra plats att slänga skräp då man ogärna reser i en båt "full med sopor".

De flesta medger också att om ett sop- eller pantkärl skulle vara fullt så väljer man oftast att ställa det man vill slänga utanför det fulla kärlet.

Permanent boende i Sandhamn, personal på Värmdö kommun och personer som arbetar på Sandhamn uppger också att stora events på ön eller "festhelger" under sommaren resulterar i en smått kaotisk skräpsituation. Delvis på grund av det höga besöksstrycket som gör att kärll blir fulla snabbare, delvis för att människor tenderar att vara mindre noggranna när de är alkoholpåverkade.

"Det är mycket fest på Sandhamn och folk brukar ju skräpa ner när de är onyktra"

Man från Stockholm som besöker Sandhamn över dagen tillsammans med sin tonårsdotter.

Alla andra är lata på semestern

Det finns en utbredd uppfattning att människor blir latare på semestern. Flera som intervjuats tycker sig se hur andra betar sig på ett sätt som de aldrig skulle göra hemma. Just slarvighet och lathet nämns som en vanlig förklaring till varför andra besökare inte agerar rätt när det kommer till pant och avfall när de besöker Sandhamn.

Notera att detta är en förklaring man ger för andras beteenden, nästan ingen vill erkänna att de själva drabbas av liknande lathet under semestern.

"Jag kommer slänga det jag tar med mig på plats. Det är lite av en skärgårdskultur i det att man blir lite latare på semestern. Man är ju borta från vardagen och alla vanliga incitament"

Kvinna, 35 år som besöker skärgården över dagen.

Vad säger forskningen?

Det verkar som att människor generellt betar sig annorlunda på semestern då en studie visar på stora skillnader i mängden avfall som återvinns i hemmet (67%) och under semestern (38%). Att människor blir lata och bryr sig mindre under semestern är ett vanligt påstående, men detta förklarar inte varför man är sämre på att återvinna under semestern. Den främsta förklaringen är i stället att tillgången på återvinningskärl, information och infrastruktur skiljer sig från hur man har det hemma. Det är omgivningen, inte turistens intention, som gör dem sämre på att återvinna under semestern.

Orealistiska förväntningar

Det finns en skillnad i föreställningar om hur mycket pant och avfall som ön kan hantera. För boenden och verksamma på ön är det självklart att förutsättningarna gällande avfall är annorlunda i skärgården jämfört med hur det ser ut på fastlandet och att kapaciteten är låg och begränsad.

Den som besöker skärgården för första gången räknar däremot med att det ska vara lika lätt att göra sig av med avfall i skärgården som det är för dem hemma och reflekterar inte om kapaciteten.

Besökare upplever med andra ord inte att det finns några förväntningar på dem att agera annorlunda i skärgården, trots att kapacitet och infrastruktur för pant- och avfallshantering ser annorlunda ut i skärgården.

”Det har verkligen blivit mycket bättre de senaste 5 åren, men jag tycker också att turisterna får skärpa sig. De kan inte förvänta sig samma service som på fastlandet, vi är ju nästan längst ut i skärgården”.

– Kvinna, pensionär som bott på Sandhamn hela livet.

Avsaknad av information om önskat beteende

Den som letar efter information om hur man som besökare ska göra med sitt avfall på Sandhamn kommer inte att bli besviken. Runt omkring på ön finns skyltar från avsändare som KSSS och Värmdö kommun som försöker informera om vad som ska lämnas

var. Personalen på gästhamnarna ställer dessutom mer än gärna upp på att förklara hur man gör rätt.

”Jag spenderade någon dag på att hitta återvinningsstationen när vi kom till Sandhamn. Det var inte lätt! Det vore nog bra med mer information på engelska”

– Kvinna från Tyskland som har seglat till Sandhamn och stannar i två dagar.

Trots detta upplever många besökare att det inte är helt lätt att förstå hur man förväntas agera på ön. Många har missat informationen, många uppger att de aldrig fått någon information, och vissa saknar information på engelska. Upplevelsen många har är således att det är svårt att veta vad som gäller på ön.

Det verkar heller inte vara så att besökare förstått varför de måste vara noga med sitt avfall, och kanske till och med ta med sig och göra sig av med sitt avfall när man är tillbaka på fastlandet.

”Många frågar mig om vart man ska slänga skräp, ingen vill ta med sig skräpet hem”

– Sommarjobbare, hamnvakt

Begränsad och spretig infrastruktur

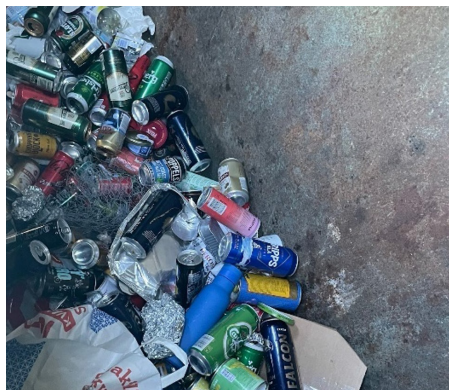
Finns det gott om kärl med olika fraktioner minskar nedskräpning och sorteringsgrader går upp. KSSS har många egna pantkärl på sina gästhamnar – ett uppskattat och välanvänt system. På huvudön finns det även kärl för pant vid serveringsställen samt en pantmaskin vid livsmedelsbutiken.

Trots detta hamnar det pantförpackningar i kärl för restavfall (papperskorgar och sopnedkast vid soggården) och i metall- och plaståtervinningen vid soggården. Burkar och flaskor som slängts i kärl för restavfall samt i återvinningscontainrar för metall och plast har observerats under samtliga fältbesök. Att det här är ett omfattande problem har även bekräftats av personal som arbetar på soggården. Problemet verkar delvis bero på att det saknas tydlig

information vid dessa kärl om var pantförpackningarna bör hamna.

En annan förklaring är att vissa platser (sopstationen vid välbesökta platser som Trouville och Fläskberget) saknar pantkärl. Detta gör att vissa besökare lämnar sin ambition att sortera ut sitt avfall och slänger därför soppsåsar där man blandar allt avfall – inklusive pant.

På Soggården i Sandhamn kan besökare slänga olika typer av avfall, med här finns det dock inget pantkärl utplacerat, troligen eftersom det inte är kommunens ansvar att samla in förpackningar som ska till pantsystemet. Det är uppenbart att kapaciteten för befintliga kärl inte kan hantera den mängd avfall som genereras under de månader på året då besöksstrycket på Sandhamn är som högst. Vidare så saknas det en tydlig uppmaning vid Soggården om vad man som besökare ska göra med sin pant.

Skrymmande, kostsam och tidskrävande efterhantering

Det finns stora utmaningar med avfallshanteringen i skärgården generellt, och hämtning av avfallet innebär långa transportsträckor över havet som är tidskrävande, kostsamma och har en relativt stor miljöpåverkan. Insamlingsiglos för pantförpackningar i kustnära områden finns placerade vid olika gästhamnar på fastlandet men inte på öarna. För att insamlingen av pantförpackningar ute på öarna i skärgården ska fungera krävs samarbeten med lokala aktörer, så som i befintliga exempel med KSSS, Skärgårdsstiftelsen, Sjöräddningssällskapet och hembygdsföreningar. Men insamling, lagring och transport av skrymmande säckar är kostsamt och kan i vissa fall kosta mer än vad som täcks av panten.

I mer urbana områden fyller pantletare, ofta socialt utsatta personer, luckorna och bärgar pant som hamnat i restavfall och/eller pantrör. Systemet förlitar sig delvis på dessa personer som då sköter insamling och lokal transport. Dessa finns inte i skärgården och hanteringen av pant blir beroende av exempelvis sommarjobbare och hembygdsföreningar.

KSSS har under flera år arbetat aktivt för att samla in pantförpackningar vid deras gästhamnar på

Exempel på pantkärl som är placerat i direkt anslutning till papperskorg (t.h.) och pantkärl som inte är det (t.v.)

Sandhamn, Telegrafholmen och Lökholmen. Intäkterna från den pant som samlas in och som sedan skickas till Returpack går till KSSS ungdomsverksamhet. Många båtägare som ligger vid KSSS gästhamnar är flitiga användare av pantkärlen. Det är dock inte enbart burkar och flaskor som hamnar i dessa kärl och KSSS ungdomsverksamhet, som tar hand om panten, behöver lägga mycket tid på att rensa ut annat skräp som slängts i pantkärlen. Något som observerades under fältstudien var att pantkärl som inte hade placerats i nära anslutning till en papperskorg tenderade att innehålla mer skräp än de som stod vid en papperskorg.

Eftersorteringen är idag så pass tidskrävande att KSSS personal medger att det skulle vara en utmaning att hantera fler pantförpackningar än den mängd som samlas in i dagsläget, utifrån de förutsättningar som råder idag.

REKOMMENDATIONER OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Främja önskat beteende med riktade insatser

Nedan presenteras rekommendationer som kan utforskas i framtida insatser för att främja ett ökat "pantbeteende" i skärgården. Dessa rekommendationer bör betraktas som ett paket, eftersom ingen enskild åtgärd kan hantera alla de hinder som identifierats i projektet. Insatser som framgångsrikt förändrar människors beteende har gemensamt att de effektivt adresserar så många av de hinder som människor upplever kopplat till den önskade beteendeförändringen. I de flesta fall finns en rad hinder som behöver övervinnas, vilket också gäller för de utmaningar som detta projekt står inför.

En vanlig metod inom beteendevetenskaplig forskning är att dela in hinder som sådant som gör att individen inte har förmåga att utföra ett beteende, sådant som gör individen omotiverad och sådant som begränsar individens möjlighet till att utföra beteendet. Anledningen till att en individ exempelvis "väljer" att inte panta är därför en kombination av den här typen av hinder. Individen kan exempelvis ha kunskap och förmågan att göra rätt

för sig, samtidigt som situationen kan sänka dennes motivation (bråttom, mycket att bära) och möjligheten att göra rätt (saknas pantkärl samtidigt som andra runt omkring en slänger sin pant i restavfallet).

Ett vanligt misstag inom beteendeförändrande insatser är att endast ett eller ett fåtal hinder adresseras. När resultaten uteblir är det därför inte förvånande; målgruppen har helt enkelt inte fått tillräckligt stöd för att kunna ändra sitt beteende. Dessa misstag kan naturligtvis också bero på kontextuella begränsningar som måste beaktas. I projektets fall kan det handla om begränsade möjligheter att öka tillgängligheten av returkärl. Dessutom kommer många av de rekommendationer som projektet föreslår att kräva samverkan mellan flera aktörer, såsom KSSS, Returpack, kommunen, näringsidkare på ön, färjebolag, Skärgårdsstiftelsen och båthamnar, vars medlemmar semestrar på Sandhamn.

Rekommendation 1: **"I skärgården hjälps vi åt"**

Rekommendationen handlar om att etablera bilden av att man som turist i skärgården behöver bete sig lite annorlunda jämfört med hur man gör hemma. Liknande budskap har använts inom friluftslivet och på vandringsleder. Många ser det numera som en självklarhet att man kommer behöva ta med sig sitt skräp och sin pant hem då på grund av bristande tillgänglighet och kapacitet längst exempelvis vandringsleder.

Som nämnt ska budskapet användas tillsammans med övriga insatser. Målbilden är att rekommendationen ska ge besökare en förståelse för att förutsättningarna i skärgården kräver att de agerar lite annorlunda under sin vistelse.

Rekommendationen kräver att avsändaren både ger en tydlig beskrivning av vad målgruppen förväntas göra (ta med dig och släng ditt skräp när du är tillbaka på fastlandet) och varför detta är viktigt (kapaciteten för att hantera pant och avfall i skärgården är begränsad).

Rekommendation 2: **Sorteringspåse för besökare**

Ett hinder för tillresta turister i skärgården (med egen båt eller skärgårdsbåt) är att det är svårt att sortera sitt avfall. I synnerhet om man kommer med egen båt med begränsat utrymme. Detta leder i sin tur till att avfall och pantburkar och flaskor slängs i blandade påsar vid exempelvis servicehuset i Sandhamn eller sopstationen i Trouville. Sorteringspåsar är ett beprövat koncept från bland annat bostadsbolag som delat ut robusta plastkassar som gör det lätt för boenden att sortera ut sitt avfall i hemmet. Sorteringspåsar som designas för att underlätta sortering av avfallet i båten skulle till exempel kunna bidra till en ökad pantättervinning.

Sorteringspåsar blir inte bara ett fysiskt stöd för önskat beteende – de blir också en bra bärare av kommunikativa budskap om varför det är viktigt att göra rätt från början. Påsarna kan delas ut vid hemhamnar såväl som av personal på gästhamnarna (se rekommendation 3). Att få en sorteringspåse i samband med avresa mot eller ankomst till Sandhamn kan också bli en påminnelse som direkt skapar förståelse för hur man som besökare ska agera under sin skärgårdsvistelse. 15

Rekommendation 3: Informera vid "ingången" till skärgården

Skärgårdsöarnas isolerade läge kan vändas till en fördel då det finns ett par etablerade "ingångar" till skärgården. Hemhamnar på fastlandet, färjorna som avgår från Stockholm och Stavsås och information på och från aktörer som ansvarar för dessa platser kan användas i kombination med projektets övriga rekommendationer.

Sorteringspåsar kan exempelvis delas ut vid hemhamnar, information om hur man förväntas agera i skärgården kan finnas vid färjan och i bokningsbekräftelser från färjebolag. Rekommendationen kräver självklart en samverkan med sådana aktörer, en ansträngning som är värd att utforska då samtliga bör dela samma målbild om en renare skärgård med besökare som anpassar sig efter de förutsättningar som finns ute i skärgården.

Rekommendation 4: Harmonisera kommunikationen på ön

Precis som för rekommendation 1 handlar rekommendation 4 om att adressera den förvirring som råder kring vad man som besökare förväntas göra. Det finns gott om goda försök att förklara vad besökare bör och inte bör göra, men denna spretar rejält beroende på var informationen ges.

Rekommendationen syftar således till att skapa en enhetlighet runt omkring ön när det kommer till vad man ska göra med pantflaskor och burkar. I korthet handlar det om två uppmaningar vid två olika situationer:

När pantkärl finns nära sopkärl/papperskorg? Uppmana då besökaren att sortera ut panten för sig och övrigt avfall för sig.

Finns det inte pantkärl i anslutning till sopkärl (som vid servicehuset)? Uppmana då besökaren att: 1) panta vid livsmedelsbutiken 2) lämna pant vid KSSS:s pantkärl.

Oavsett situation så bör uppmaningen paras med tydlig information om vad oönskat och önskat beteende för med sig för konsekvenser. Exempelvis:

"Tack för att du sorterar ditt avfall och lämnar in din pant – på så vis blir det lättare att hålla Sandhamn rent och snyggt."

"Sortera ditt avfall – annars ökar risken för fulla kärl och ett skräpigt Sandhamn."

"Lämna din pant i KSSS:s blåa kärl – all pant går till deras ungdomsverksamhet."

"Har du pant? Panta på Tempo eller i KSSS:s blåa kärl så lämnar du plats i papperskorgen för det som inte går att återvinna."

Utvärdering av effekter

För att säkerställa att beteendeförändrande insatser är effektiva krävs tydliga utfallsmått som kan visa om insatserna verkligen har övervunnit de hinder som målgruppen upplever och därmed lett till den önskade beteendeförändringen. Mängden insamlad pant är ett bra och väletablerat mått som indikerar om det önskade beteendet har ökat. I den bästa av världar skulle detta mått kompletteras med indikatorer på nedskräpning och felsortering, och potentiellt konkreta mått av andra oönskade beteenden som leder till nedskräpning och felsortering, vilket har använts framgångsrikt i liknande projekt. För närvarande saknas dock sådana mätningar, och det kan vara utmanande att implementera dem.

Optimera den lokala infrastrukturen

Den som besöker Sandhamn och närliggande öar märker att det finns olika förutsättningar att lämna pantförpackningar till insamling beroende på var man befinner sig. KSSS pantkärl är uppskattade, tillgängliga och välanvända, men det går att göra mindre justeringar för att optimera placering av pantkärlen som har potential att både öka insamling och underlätta efterhantering. Pantkärl bör i största möjliga mån placeras i närheten av

en papperskorg eller där det finns annan möjlighet att slänga sitt avfall. Annars finns risk att skräp hamnar i pantkärlen tillsammans med burkar och flaskor.

Problem med felsortering uppstår främst i de situationer när pantkärl inte finns tillgängliga i närheten av kärl för förpackningar och restavfall (exempelvis Sopgården samt sopstationerna på Trouville och Fläckberget). Sådana platser skulle med fördel kunna utrustas med liknande kärl som de KSSS placerat ut i sina gästhamnar.

Papperskorgarna runt ön skulle även kunna utrustas med pantrör. På Sandhamn finns få "traditionella pantletare" men ibland ses barn och unga fiska upp burkar och flaskor från metall- och plaståtervinningen för att sedan panta dessa i automaten vid livsmedelsbutiken. Om pantrör placeras på papperskorgarna kan besökare och öbor som vill panta burkar och flaskor lättare komma åt dessa, utan att behöva gräva i återvinningen.

Överfull papperskorg på Sandhamn som bland annat innehåller pantförpackning (t.v.). Exempelbild på papperskorg som utrustats med pantrör (t.h).

I situationer då det inte är möjligt kan papperskorgar utrustas med en tydlig uppmaning om hur besökaren förväntas agera:

"Här slänger vi inte sådant som går att panta. Kär! för pant hittar du här, här och här".

För att det inom ramen för projektet ska vara möjligt att göra förändringar i avfallsinfrastrukturen utanför KSSS hamnområden, behövs dialog och samverkan med andra aktörer som äger mark på Sandhamn, så som kommun och samfällighetsförening.

Samverka runt systemutmaningar

Sortering av avfall och insamling av pantförpackningar på Sandhamn och övriga i skärgården så som det ser ut idag har till stor del utformats och anpassats efter lokala förhållanden och förlitar sig på lokala aktörer såsom KSSS. Det finns många hinder på systemnivå som inte kan lösas av en enskild aktör utan kräver samarbete. Det här projektet är långt från först med att adressera utmaningar kring avfallshantering och insamlingsystem i skärgården. Olika aktörer, utanför de som ingår i det här projektet, är engagerade och arbetar aktivt med frågan, så som Länsstyrelsen i Stockholm, skärgårdskommuner, Skärgårdsstiftelsen och Returpack.

Som ett av stegen i det fortsatta arbetet för en ökad insamling i skärgården vill projektets samarbetspartners bjuda in olika intressenter till ett idélabb för att identifiera utmaningar och utforska möjliga lösningar tillsammans. Förhoppningen är att ett sådant forum kan stimulera en vidare dialog och öppnar upp för bredare samverkan mellan nyckelaktörer som på olika sätt kan bidra till en förbättrad pantinsamling, avfallshantering och minskad nedskräpning på Sandhamn och i skärgården i stort.

REFERENSER

[1] Returpack, "Om pantsystemet," 2024. [Online]. Available: <https://pantamera.nu/sv/privatperson/fakta--statistik/om-pantsystemet/>.

[2] Coca-Cola Europacific Partners Sverige, "Elever tänker ut framtidens lösningar för återvinning on the go," 2022. [Online]. Available: https://www.mynewsdesk.com/se/coca-cola_drycker_sverige_ab/pressreleases/elever-taenker-ut-framtidens-loesningar-foer-aatervinning-on-the-go-3213687.

[3] Länsstyrelsen Stockholm, "En studie av avfallshanteringen i Stockholms läns skärgård 2020," 2020. [Online]. Available: https://catalog.lansstyrelsen.se/store/39/resource/DA_2020__12.

[4] Returpack, "Från förpackning till förpackning," 2024. [Online]. Available: <https://pantamera.nu/sv/privatperson/vad-kan-pantas/fran-forpackning-till-forpackning/>.

Albrecht, S., Anna Kristina Zinn, Grün, B., & Dolnicar, S. (2024). Does enjoyment focus prevent proenvironmental behaviour? *Annals of Tourism Research*, 103714–103714. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2023.103714>

Dolnicar, S & Grün, B. (2009). Environmentally Friendly Behavior Can Heterogeneity Among Individuals and

Contexts/ Environments Be Harvested for Improved Sustainable Management? *41.10.1177/0013916508319448*.

Barr, S., Shaw, G., & Coles, T. (2011). Sustainable Lifestyles: Sites, Practices, and Policy. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 43(12), 3011–3029. <https://doi.org/10.1068/a43529>

Wu, J., Font, X., & Liu, J. (2021). The elusive impact of pro-environmental intention on holiday on pro-environmental behaviour at home. *Tourism Management*, 85, 104283. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2021.104283>.

Oliver, J., Benjamin, S., & Leonard, H. (2019). Recycling on vacation: Does pro-environmental behavior change when consumers travel? *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 29(2), 266–280. <https://doi.org/10.1080/21639159.2019.1577158>

Whitmarsh, L. E., Haggart, P., & Thomas, M. (2018). Waste Reduction Behaviors at Home, at Work, and on Holiday: What Influences Behavioral Consistency across Contexts? *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02447>

Nedskräpningen är ett av vår tids stora samhällsproblem. Skräpet skadar djur och natur, förstör haven, gör städer otrygga och kostar samhället mycket pengar – helt i onödan. Därför behöver vi stoppa nedskräpningen.

Håll Sverige Rent är en ideell obunden stiftelse. Arbetet finansieras av bidrag och projektmedel från företag och myndigheter samt genom insamling till 90-konto.

Håll Sverige Rent är medlem i GIVA och granskas av Svensk Insamlingskontroll.

www.hallsverigerent.se